

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Syndrom CAN

Tělesné trestání dětí jako možná forma týrání

Bakalářská práce

Autor:	Jaroslav Hájek
Katedra:	Katedra sociálně pedagogická
Vedoucí práce:	Ing. Mgr. Jan Dočkal CSc.
Studijní program:	Sociální práce
Studijní obor:	Pastorační a sociální práce
Rok odevzdání:	2008

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Syndrom CAN, Tělesné trestání dětí jako možná forma týrání napsal samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Novém Městě na Moravě dne 14.11.2008

Jaroslav Hájek

Bibliografická citace

Syndrom CAN [rukopis] : Tělesné trestání dětí jako možná forma týrání: bakalářská práce / Jaroslav Hájek; vedoucí práce: Ing. Mgr. Jan Dočkal CSc. – Nové Město na Moravě, 2008. -- 46 s.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá problematikou syndromu CAN, zejména tělesným trestáním dětí jako možnou formou týrání.

Práce je rozdělena na tři hlavní části. První a druhá část je teoretická a jsou v ní obsaženy informace o syndromu CAN a tělesných trestech, získané četbou odborné literatury a dalších zdrojů. Empirická část pojednává o dotazníkovém šetření a jeho výsledcích. Respondenty se stali žáci šestého ročníku Základní školy v Praze a Základní školy v Novém městě na Moravě.

Cílem práce bylo ověřit předpoklad, že děti z Prahy mají větší zkušenost s tělesným trestáním než děti v Novém městě na Moravě.

Klíčová slova

týrané dítě, zanedbávané dítě, tělesný trest, prevence syndromu CAN

Summary

The graduation work deals with the issues of syndrom CAN particularly with physical punishment of children as a possible form of abuse.

The work is divided into three main parts. The first and the second part is theoretical and there is contained information about syndrom CAN and physical punishments, got by reading professional literature and other sources. The empiric part deals with questionnaire survey and its results. Respondents became pupils of the sixth grade of Primary school in Prague and Primary school in Nové Město na Moravě.

The purpose of the work was to verify the presumption, that children in Prague have more experience with physical punishment than children in Nové Město na Moravě.

Keywords

an abused child, a neglected child, physical punishment, a prevention of syndrom CAN

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce panu Ing. Mgr. Janu Dočkalovi CSc. za jeho odbornou pomoc a oporu při tvorbě této bakalářské práce.

Obsah

Úvod	6
1. Syndrom CAN	7
1.1 Historie a vývoj pojmu syndrom CAN	7
1.2 Definice syndromu CAN podle Rady Evropy	8
1.2.1 Týrání	8
1.2.1.1 Tělesné týrání	8
1.2.1.2 Tělesná poranění	12
1.2.1.3 Citové týrání	12
1.2.2 Sexuální zneužívání	13
1.2.3 Komerčně sexuální zneužívání dětí	15
1.2.4 Zanedbávání	18
1.2.4.1 Tělesné zanedbávání	20
1.2.4.2 Citové zanedbávání	21
1.2.4.3 Zanedbávání výchovy a vzdělávání	21
1.2.5 Systémové týrání	22
1.3 Právní dokumenty vztahující se k syndromu CAN	22
1.3.1 Vývoj právní dokumentace	22
1.3.2 Listina základních práv a svobod	23
1.3.3 Úmluva o právech dítěte	23
1.3.4 Zákon o rodině	24
1.3.5 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí	25
1.3.6 Trestní zákon	25
1.4 Prevence syndromu CAN	26
1.4.1 Primární prevence	26
1.4.2 Sekundární prevence	27
1.4.3 Terciární prevence	28
2. Tělesné tresty	30
2.1 Historie tělesných trestů	30
2.2 Definice a klasifikace tělesných trestů	31
2.3 Hranice mezi tělesným trestem a týráním	31
2.4 Tělesné tresty ano či ne	32
3. Dotazníkové šetření	34
3.1 Hypotéza	34
3.2 Realizace dotazníkového šetření	34
3.3 Výsledky dotazníkového šetření	35
4. Závěr	42
Použitá literatura	44
Přílohy	46

Úvod

Na začátku této práce bych rád zmínil důvody, které mne vedly ke zvolení tématu týrání, zneužívání a zanedbávání dětí. Jedním z klíčových důvodů je skutečnost, že jsem téměř 20 let pracoval u policie, z toho jsem byl zhruba 15 let zařazen u služby Kriminální policie. Problematikou násilí na dětech a mladistvých jsem se zabýval jako specialista – operativní pracovník na oddělení dětí a mládeže v Praze. Při výkonu tohoto povolání jsem se častokrát setkával s různými formami násilí, avšak pokaždé, když jsem řešil případ, jehož obětí bylo týrané, zneužívané nebo zanedbávané dítě, jednalo se o nejsmutnější kauzy, se kterými jsem se jako policista setkal. Tato problematika mě poměrně významně ovlivnila, a to tak, že i po mém odchodu ze služeb policie, jsem se rozhodl nadále pracovat s dětmi a mládeží. V současné době pracuji jako sociální pracovník v nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež, v Novém Městě na Moravě, kde se rovněž setkávám s dětmi postiženými některou formou týrání, zneužívání nebo zanedbávání. Dalším důvodem, který mne vedl ke zvolení tohoto tématu je skutečnost, že případů týrání, zneužívání a zanedbávání dětí neustále přibývá, což jsem zaznamenal již jako kriminalista a v současné době je tento trend rovněž možno vysledovat z médií, která poměrně často informují o nových případech. Z poslední doby je to třeba tzv. Kuřimská kauza – otřesný případ týrání dvou sourozenců. Ve své práci jsem se proto rozhodl zabývat se týráním, zneužíváním a zanedbáváním dětí – tzv. syndromem CAN. Cílem mé práce bude v první části teoreticky popsat tento sociálně-patologický jev a dále bych se chtěl zabývat tělesným trestáním dětí, jako jedné z forem týrání. O tom, že se jedná o aktuální téma, svědčí i skutečnost, že letos na jaře navrhla ministryně pro lidská práva a menšiny paní MUDr. Džamila Stehlíková zákon, který by zakazoval fyzické trestání dětí. Tato iniciativa dokazuje, že případů násilí na dětech přibývá a znepokojuje odbornou i laickou veřejnost. Ve druhé části své práce bych rád zmapoval situaci, jakým způsobem jsou děti nejčastěji trestány, jak vnímají tělesné trestání v souvislosti s týráním a zda disponují dostatečnými informacemi ohledně pomoci. Vzhledem k mé zkušenosti s dětmi ze dvou sociologicky odlišných lokalit (Praha, Nové Město na Moravě) bych chtěl ověřit předpoklad, zda děti z Prahy mají větší zkušenost s tělesným trestáním než děti v Novém Městě na Moravě. Tento předpoklad bude ověřen dotazníkovým šetřením v náhodně vybraných školách v uvedených lokalitách.

1. Syndrom CAN

1.1 Historie a vývoj pojmu CAN

Přibližně ve 2. polovině 20. století si zejména rentgenologové, ortopedové a chirurgové začali všimnout závažných somatických poranění dětí, způsobených zcela jistě jinak než nahodilým úrazovým dějem – tedy záměrně. Tato poškození (zlomeniny, popáleniny, různé rány a krvácení nejrůznějšího druhu) nazvali tzv. neúrazovým zraněním. „ V roce 1962 popsal dr. Kempe tzv. syndrom bitého dítěte (battered child syndrom).“¹ Šetření nejčastěji odhalila původce tohoto úmyslného ubližování dětí, a to překvapivě někoho ze členů rodiny. Od této doby se rozvinul převratný přístup k chápání tohoto jevu v nejširší veřejnosti a prosadilo se postupné přijímání zákonů o povinném hlášení týrání dítěte v jednotlivých státech USA. Tento americký pediatr tak napomohl k hlubšímu a širšímu vnímání násilí na dětech i v dalších oblastech života dítěte a společnosti. To vedlo k zavedení nového pojmu syndromu Child Abuse, čili zneužití dítěte. Již od samého počátku se tak rozlišilo fyzické ubližování na aktivní formu. Poznání pasivního psychického a emocionálního týrání pak výrazně přispělo k formulaci druhé části syndromu CAN – tj. zanedbávání dítěte (Child Neglect) v těsné návaznosti na pasivní formy tělesného týrání.

Child Abuse and Neglect (CAN) – souhrn příznaků týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte² je definován jako poškození fyzického, psychického i sociálního stavu a vývoje dítěte, které vzniká v důsledku jakéhokoliv nenáhodného jednání rodičů, nebo jiné dospělé osoby, jež je v dané společnosti hodnoceno jako nepřijatelné. Příznaky syndromu CAN vznikají následkem aktivního ubližování nebo nedostatečné péče. Dospělý agresor zde zneužívá fyzické síly či psychické nadřazenosti a moci nad komplementárně podřízeným a závislým dítětem. Děti jsou tímto jednáním ohroženy často dlouhodobě. Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte byl poprvé popsán na III. evropské konferenci pro prevenci týrání dětí, která se konala v Praze v roce 1991.

¹ Matoušek, Metody a řízení sociální práce, 202

² Poznámka k názvosloví: angličtina operuje s pojmy „abuse“ (zneužívání) a „neglect“ (zanedbávání). Do české terminologie však bylo navíc zahrnuto ještě slovo „týrání“ pro přesnější chápání významu pojmu. Anglickému „child abuse and neglect“ tedy odpovídá český výraz „týrání, zneužívání a zanedbávání dítěte“ (Dunovský a kol, s. 22)

1.2 Definice syndromu CAN podle Rady Evropy

Na odborné výstupy III. evropské konference pro prevenci týrání dětí navázala zdravotnická komise Rady Evropy, která v roce 1992 definovala jednotlivé formy syndromu CAN. Tento syndrom byl definován následovně: „ Jde o jakékoliv vědomé či nevědomé aktivity, kterých se dopouští dospělý člověk (rodič, vychovatel, nebo jiná osoba) na dítěti a jejichž následkem dochází k poškození zdraví a zdravého vývoje dítěte. Jejich nejvyhraněnější podobou je úplné zahubení dítěte.“³ Podle této definice jsou do syndromu CAN zahrnuty následující kategorie: týrání, sexuální zneužívání, zanedbávání a systémové týrání.

1.2.1 Týrání

1.2.1.1 Tělesné týrání

- Tělesné týrání dítěte formou aktivní povahy
 - tato forma zahrnuje všechny akty násilí na dítěti. Patří sem záměrné opomenutí v péči o dítě, které vyústí v jeho poranění nebo smrt. Mezi děti tělesně týrané s následným poraněním se řadí děti, u nichž vzniklo poranění v důsledku bití, popálení, opaření, trestání a také ovšem selhání ochrany dítěte před násilím. Patří sem i děti tělesně týrané, jež nemají bezprostřední známky tělesného poranění, ale jsou zasaženy mnohým utrpením způsobeným dušením, otrávením či jiným obdobným násilím. „Těžiště tělesného týrání a zneužívání dětí možno především spatřovat v nezvládnuté nadměrné agresi rodičů a ostatních osob.“ Čím je dítě menší, tím je samozřejmě bezbrannější a „např. nejvíce je i u nás zabíjeno dětí do 1. roku života.“⁴

Kazuistika: Obvodní dětská lékařka upozornila pracovníky PČR na to, že ošetřila tříletou pacientku, u které shledala pohmožděny a podlitiny na těle, které vzbuzovaly podezření z týrání dítěte. Po tomto oznámení provedli pracovníci kriminální policie a vyšetřování nejdříve operativní šetření v evidencích policie a zjistili, že otec dítěte byl v minulosti opakovaně trestán pro majetkovou a násilnou trestnou činnost. Dále bylo přistoupeno k vytěžení poškozené za přítomnosti její matky v bydlíšti, kde děvče velmi ochotně pracovníkům policie ukazovalo, jak skákalo po posteli a několikrát upadlo na zem a na radiátor topení. Na dotaz pracovníků policie, zda jí otec nebo

³ Bechyňová, Sanace rodiny, 36

⁴ Dunovský, Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě, 41

maminka nedali na zadek, když zlobila, zcela jednoznačně uvedla, že ne a její výpověď potvrdila i její matka. Další šetření u sousedů v domě nepřineslo žádné konkrétní poznatky. Asi za měsíc bylo na linku 158 oznámeno fyzické napadení matky a dítěte. Jednalo se o totéž děvčátko a její matku. Na místě bylo zjištěno, že byly obě napadeny otcem dítěte. Následným šetřením a zadokumentováním trestné činnosti otce pro podezření z trestného činu Týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě podle § 215a tr. zákona byl pracovníky kriminální policie učiněn dotaz, zda matka nelhala ve své výpovědi v předchozím případě. Ve světle nových skutečností matka uvedla, že vědomě lhala ze strachu před svým partnerem. Důvodem jejího jednání byla finanční závislost na svém partnerovi. Uvedla, že toto týrání probíhá již asi rok a že už musí situaci řešit, neboť má důvodné obavy o život svůj i život dcery. Pro pomoc při řešení její tíživé situace byl matce dán kontakt na Bílý kruh bezpečí.

- Münchhausenův syndrom v zastoupení (by proxy)

Zvláštní formu fyzického týrání dětí představuje Münchhausenův syndrom v zastoupení (by proxy). Jeho název je odvozen od jména německého barona von Münchhausena (u nás zvaného barona Prášila), známého chorobného lháře a fantasy. Münchhausenův syndrom jako takový spočívá ve vymyšlení či zveličování příznaků tělesného či duševního onemocnění nebo postižení a v důsledku toho opakovaní vyšetření či léčení v míře, která neodpovídá objektivní skutečnosti. Takový člověk bývá též označován jako „nemocniční tulák“. Ve většině případů tyto aspekty dospělý (většinou matka, asi v 95% případů) přenáší na své dítě, a proto se hovoří o syndromu by proxy.“ Motivací dospělého pro takovéto týrání dítěte může být obdiv jeho osoby, coby osoby zodpovědného a starostlivého pečovatele, kontakt a pozornost zdravotníků, výhody v podobě sociálních dávek.“⁵ U tohoto jevu dochází k tzv. transgeneračnímu přechodu, tedy kdy v první fázi působí z matky na dítě a později z původně postiženého dítěte na svoje vlastní dítě.

- Tělesné trestání dětí

Je nesmírně obtížné od sebe odlišit pedagogický zásah a týrání. Hranice mezi trestem a týráním je téměř nezjistitelná. Vždy je nutné posuzovat čin, avšak jako výchovný prostředek, který dosahuje úrovně týrání je považováno zejména nepřiměřené bití rukou (zejména facky a pohlavky), bití různými nástroji (obvykle snadno dosažitelnými v domácnosti). Vzhledem k tomu, že se jedná o specifickou formu a každý rodič nebo

⁵ <http://www.icmliberec.cz>

vychovatel jí řeší v rámci výchovného procesu, bude tělesným trestům věnována pozornost v části 2. Tělesné tresty.

- Tělesné týrání dítěte formou pasivní povahy

Podle Prof. MUDr. Dunovského si máme pod tímto pojmem představit nedostatečné uspokojování alespoň těch nejdůležitějších tělesných potřeb dětí, a to i v návaznosti na psychické a sociální potřeby. Jde tedy o úmyslné, ale i neúmyslné nepečování, ať již z důvodů závažných psychických poruch nebo značné nezralosti rodičů. Dalším důvodem může být opomenutí v péči nebo nepochopení tzv. rodičovské role. Podle zákona o rodině jde o situaci, kdy rodiče v podstatě zneužívají svá práva a neplní povinnosti k dítěti, pro což mohou být ve svých právech omezení a v případě hrubých či závažných poruch dokonce svých práv zbaveni. Tělesné týrání dítěte formou pasivní povahy lze rozdělit na:

- nedostatek zdravotní péče – jedná se o vědomé a nevědomé odmítání preventivní a léčebné péče. Do této skupiny patří i případy, kdy dospělí způsobí dítěti nějakou újmu, bojí se následků, doufají ve spontánní uzdravení dítěte, a tím mu prakticky odmítají první pomoc. Dále sem spadá i nedostatečná hygienická péče.

- nedostatek přístřeší, ošacení a ochrany – ohroženými dětmi jsou děti bezprostředně trpící chudobou svých rodičů, či děti bez domova, které o něj přišly z objektivních příčin (přírodní katastrofa, válečný konflikt, emigrace atd.).

- porucha v prospívání dítěte neorganického původu – jde o poruchu vzniklou z nedostatečné výživy, a to jak po stránce kvalitativní, tak po stránce kvantitativní. Projevuje se výraznou podváhou a hypovitaminózou a může vést až k zastavení růstu dítěte

- vykořisťování dětí – jedná se o nucení dětí k žebrání a zneužívání dětí jako levné pracovní síly. Toto jednání má hluboké kořeny v dávné minulosti, a to zejména u východních kultur.

„Typickým případem jsou děti z rodin s nízkou socioekonomickou a zejména kulturní úrovní. Jde o rodiny vykořeněné, rozvrácené, rodiny alkoholiků a narkomanů.“⁶

⁶ Vaničková, Násilí v rodině, 36

- Psychické týrání
 - jedná se o pojem, který je na rozdíl od fyzického týrání nebo sexuálního zneužívání značně nejasný. Tento fenomén je velmi obtížně zadokumentovatelný. „Termín psychické týrání v sobě zahrnuje i složku týrání emocionálního.“⁷ Častým příkladem takového jednání jsou rozvádějící se rodiče nebo u rodiče, kteří se o své dítě „přetahují“. „Část sporu kolem rozvodu přeroste do soutěže o to, kdo je pro dítě lepším rodičem.“⁸ Dále je tento jev zaznamenán v případech tzv. dvoukariérových manželství a v podnikatelských rodinách – „u lidí s patologicky zvýšenou angažovaností v profesi (workoholici).“⁹ Pro tyto lidi je typické, že si ani neuvědomují, že by jejich děti takto strádaly, neboť vše dělají pro děti, aby se měly dobře. Jako první signál, se kterým jsou takto pracovně vyčerpání rodiče konfrontováni, je zhoršený školní prospěch. A právě velmi často je u takovýchto rodičů kladen velký důraz na školní prospěch svých dětí jako na základní předpoklad jejich úspěšné pracovní kariéry. Velmi často jsou nároky rodičů na školní úspěšnost dětí nepřiměřené jejich schopnostem a možnostem. Pak dochází k tzv. emočnímu vydírání jako např. „s takovými známkami se za tebe stydíme“. Hodně často se děti setkávají s tvrzením, že je „stejný jako tatínek“ (zvláště, když je tatínek neúspěšný nebo, když je opustil), nebo „jsi levá po mamince“. Tato tvrzení dítě velmi špatně snáší a zvláště, když má k tatínkovi nebo mamince vřelý vztah. Dále jsou děti často konfrontovány s tvrzením, že je „nevděčník a že to máme za všechnu naši péči a lásku“. Toto je naprosto typické tvrdé a nemilosrdné vydírání a týrání. Jako další příklad týrání lze nalézt v rodině s více dětmi, kdy je dítě permanentně srovnáváno s, po všech stránkách, úspěšnějším sourozencem.
- Šikana
 - jednou ze specifických forem syndromu CAN je i šikanování, které „se obvykle definuje jako agrese, které se dopouští jedinec, nebo skupina vůči jedinci nebo skupině víceméně bezbranným, ať už pro fyzickou nebo jinou slabost nebo nemožnost účinné obrany.“¹⁰ Poměrně charakteristickým znakem je agrese zaměřená proti téže oběti. Typickou šikanou je hrubé fyzické násilí nebo ponižující manipulace, jako např. obnažení oběti před skupinou, popřípadě oběť sama může být pod hrozbou násilí donucena k jednání, které jí poškozuje nebo traumatizuje (např. poskytování ponižujících služeb vrstevníkům). S tímto jevem se lze setkat hlavně na

⁷ Dunovský, Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě, 65

⁸ Pöthe, Dítě v ohrožení, 34

⁹ Čírtková, Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů, 52

¹⁰ Dunovský, Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě, 69

školách. Krutá pro oběť může být i verbální agrese (nadávky a hrubý posměch). Není snadné určit hranici mezi takovýmto posměchem a běžným šikádním. Podstatné je, že se nejedná o střetnutí rovnocenných partnerů v konfliktu, ale že oběť šikanování je vůči útočníkovi prakticky bezbranná. Pokud je šikanující inteligentní a sociálně zdatný manipulátor, často je ve skrývání své agresivity úspěšnější než ten, kdo chce šikanu odhalit. Šikanování se také často pojí s jinými projevy poruch chování.

1.2.1.2 Tělesná poranění

V knize *Týrané, Zneužívané a Zanedbávané dítě* rozděluje Prof. MUDr. Dunovský tělesná poranění následujícím způsobem:

- zavřená poranění
 - otřesy – především mozku a míchy, Syndrom třeseného dítěte (Shaken Baby Syndrome) – souhrn zdravotních potíží, které bývají způsobeny prudkým třesením a cloumáním, např. zhoršení nebo ztráta sluchu a zraku, poškození mozku, které může způsobit mentální retardaci, poruchy řeči nebo učení
 - pohmoždění – vyskytuje se na kůži tzv. modřiny, a to hlavně na trupu, mohou mít charakteristický tvar, např. otisk ruky
 - poranění svalů, šlach, nervů, cév a kloubů
 - poranění kostí – např. zlomeniny žeber (radioizotopové vyšetření odhalí i starší zlomeniny)
 - poranění hlavy – nejčastější příčina smrti dětí, důsledkem poranění hlavy bývá nejčastěji otřes mozku, který vznikne náhlým působením násilí na hlavu
- otevřená poranění
 - rány na hlavě
 - nitrooční krvácení
 - rány na hrudníku
 - popáleniny – některé typy popálenin mají podobu objektů, které byly použity, např. kontaktní gril

1.2.1.3 Citové týrání

Zahrnuje chování, které má vážný negativní vliv na citový vývoj dítěte a vývoj jeho chování. Citové týrání může mít formu verbálních útoků či jeho zavrhování. Vystavování dítěte násilí nebo vážným konfliktům doma, násilná izolace, omezování dítěte, vyvolávání situace, kdy má dítě skoro stále pocit strachu, což může též způsobit citové ublížení.

Kazuistika: Ředitelka ZŠ oznámila pracovníkům PČR podezřelé chování žákyně jejich školy. Jednalo se o dívku v sedmé třídě s výborným prospěchem. Tato dívka si přinesla do školy velký kuchyňský nůž a vyhrožovala spolužákům, že je zabije, protože to jsou židé a ona je fašistka. Přesto, že nedošlo k žádnému fyzickému kontaktu, jednalo se o tak intenzivní vyhrožování, že děti i pedagogové pojali vážnou obavu, že by své výhrůžky mohla splnit. Šetřením policie bylo zjištěno, že dívka žije v domácnosti pouze se svojí matkou, jednalo se o starší ženu, která byla duševně nemocná. Dívka vypověděla, že ji matka nemá ráda, že je velmi často sama doma, nemá kamarády, a proto také ona nemá nikoho ráda. Dalším šetřením v místě bydliště bylo pracovníky PČR nalezeno velké množství knih a obrazového materiálu vztahujících se k fašismu a osobě Adolfa Hitlera. Na dotaz její matky, zda ví o tom, že dcera sympatizuje s tímto hnutím, odpověděla, že jí celkem nezajímá, co dcera dělá, že má svých starostí dost a že je nejraději, když ji dcera neotravuje. Na doporučení dětské lékařky a posudku dětského psychologa byla dívka hospitalizována na dětské psychiatrii.

1.2.2 Sexuální zneužívání

„Sexuálním zneužíváním dítěte se rozumí využívání osoby mladší 15- ti let k získání sexuálních požitků, uspokojení či jiného prospěchu osobou plnoletou, zpravidla výrazně starší. Je-li však dítě na osobě, jež je zneužívá závislé (rodiče, učitel, skautský vedoucí, apod.), prodlužuje se věková hranice až do 18- ti let.“¹¹ Z uvedené definice vyplývá, že aby sexuální chování mohlo být označeno za zneužívání (Child Sexual Abuse), mělo by splňovat tři podmínky:

- aktér je mnohem starší a zralejší než dítě
- je v pozici autority nebo v pečovatelském vztahu k dítěti
- aktivity vymáhá silou nebo podvodem

Sexuální zneužívání se dělí na bezkontaktní, jedná se o:

- verbální sexuální návrhy
- sexuální exploatace dítěte (zneužití dítěte pro dětskou pornografii)
- expozice genitálu, eventuálně masturbace – exhibicionismus
- voyeurismus (sexuální vzrušení při pozorování nahého nebo svlékajícího se dítěte)

a sexuální zneužívání kontaktní, které lze dále rozdělit na:

- nepenetrativní aktivity: dotýkání se, mazlení na genitálu nebo prsou předměty, rukou, genitálem (jak přes oblečení, tak na nahém těle)
- penetrativní aktivity: sexuální proniknutí prsty nebo předměty do genitálu

¹¹ Elliottová, Jak ochránit své dítě, 49

Mezi sexuální zneužití nesmíme v žádném případě zařazovat běžné hraní dětí, jehož cílem je zkoumání vlastního těla a těla jiných dětí. Pokud jsou hrající si děti ve stejném věku a hrají si na „pana doktora“, jedná se o naprosto přirozenou touhu po poznání, která je zdravou součástí jejich rozvoje. I když tato hra může vyvolávat některé příjemné pocity, případně může působit i smyslně, nejedná se o sexuální prožitky ve smyslu dospělých a tudíž ani o zneužití. „Hra tohoto typu by ale mohla nabýt charakteru sexuálního zneužití, kdyby byl mezi zúčastněnými dětmi podstatný věkový rozdíl, pokud by si tedy např. třináctileté dítě hrálo s dítětem čtyřletým nebo pokud by bylo některé z dětí k účasti na takové hře donuceno.“¹²

Kazuistika: Učitel ZŠ oznámil na PČR podezření z pohlavního zneužívání chlapce osmé třídy jejich školy. Na místě bylo pracovníky zjištěno, že si chlapec tohoto učitele oblíbil a nejprve od něj žádal radu a pomoc pro „svého kamaráda“, poté se snažil zjistit možnosti adopce, což u učitele vyvolalo podezření a chlapec se mu svěřil, že je doma sexuálně zneužíván ze strany svého nevlastního otce. Na základě šetření pracovníků policie bylo zjištěno, že chlapec žije se svojí rozvedenou matkou a jejím přítelem asi 10 let. Příklad pracuje jako taxikář a vozil syna každé ráno do školy. Chlapec uvedl, že pokud přítel spí u nich doma, spí u chlapce v jeho pokoji (což bylo následně potvrzeno i ze strany jeho matky). Matka chlapce pracuje ve směnném provozu a její syn zůstával velmi často doma sám s jejím přítelem. Chlapec dále velmi detailně a věrohodně popsal sexuální praktiky, které s ním přítel jeho matky prováděl, a které vedly k jeho uspokojení. Na základě těchto skutečností byl uvedený muž zadržen a bylo mu sděleno obvinění z trestného činu Pohlavní zneužívání podle § 242 tr. zákona a na základě rozhodnutí soudu byl vzat do vazby. Na obviněného byly vypracovány soudními znalci z oboru sexuologie, psychologie a psychiatrie posudky, ze kterých vyplynulo, že muž je homosexuálně pedofilně orientován. Závěry těchto posudků jednoznačně odmítla chlapcova matka, která tvrdila, že si chlapec vše vymyslel a že se svým přítelem žila normální rodinný život. Uvedený muž byl soudem uznán vinným z tohoto trestného činu a odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.

¹² Elliottová, Jako ochránit své dítě, 56

1.2.3 Komerčně sexuální zneužívání dětí

Řešení problematiky CSA (Commercial Sexual Exploitation of Children) otevřelo problematiku komerčního sexuálního zneužívání dětí jako nejzávažnější formy CAN v současnosti. Komerční sexuální zneužívání dětí se během posledních deseti let stalo závažným mezinárodním problémem. „První fórum, které se podrobně, výslovně a na mezinárodní úrovni zabývalo různými aspekty této problematiky, byl první světový kongres proti komerčnímu sexuálnímu zneužívání, konaný ve dnech 27. - 31. 8. 1996 ve švédském Stockholmu“.¹³ Obecně lze říci, že místo, situace a podmínky se mohou lišit, ale sexuální zneužívání pro komerční účely je vždy nezákonné a pro dítě traumatizující.

Formy komerčně sexuálního zneužívání dětí jsou:

a) Dětská pornografie

Za dětskou pornografií se považuje jakýkoliv zvukový nebo obrazový materiál, který používá děti v sexuálně implicitním kontextu. Obrazová pornografie je zobrazení dítěte při výslovně sexuální činnosti, skutečné či simulované nebo oplzlé vystavování pohlavních orgánů pro sexuální uspokojování uživatele. Zvuková pornografie je používání jakýchkoli zvukových prostředků užívající dětský hlas skutečný či simulovaný, za účelem sexuálního uspokojení uživatele. Rychlost technologického pokroku otevřela nové možnosti pro výrobce, distributory a uživatele dětské pornografie. Před méně než 15-ti lety používala ještě většina výrobců pornografie fotografie a filmy, které se vyvolávaly a pořizovaly v laboratořích. Pracovníci těchto laboratoří o tomto materiálu informovali příslušné orgány. S nástupem videa, u kterého odpadla nutnost nechávat si filmy vyvolávat, tento zdroj informací vyhasl. Další revoluce v přenosu a distribuci pornografie znamenal v 90. letech počítač a internet. Odhalení je znemožněno tím, že elektronický přenos pomáhá maskovat identitu odesílatele a chrání jeho anonymitu. Pornografie vede k porušení práv dítěte. „Dětská pornografie má za následek zvláště těžké formy traumatizace a častěji než v jiných případech sexualizovaného násilí se vyskytují těžké asociativní poruchy osobnosti“.¹⁴ Pornografie tedy představuje nejen akt samotného zneužití, ale i nástroj potenciálního budoucího zneužití.

b) Prostituce

Prostituce je věčný fenomén, který je snad na světě od nepaměti. Po druhé světové válce, řady států včetně tehdejšího ČSR, se zavázaly k tzv. abolici

¹³ Milfait, Komerční sexualizované násilí na dětech, 10

¹⁴ Milfait, Komerční sexualizované násilí na dětech, 69

(beztržnosti) prostitute, aby se minimalizovalo riziko z případného vytěsnění prostitute do ilegality. Základem prostitute je poptávka ze strany zákazníků. V minulosti byla poptávka skoro vždy na straně mužů, kteří rozhodovali o prosperitě a úrovni prostitute, jak z hlediska estetického, tak hygienického. V současné postmoderní době se v souvislosti s genderovým narovnáním stále častěji setkáváme s jistou nabídkou pro ženy, a to zejména formou tanečních klubů a diskoték, kde jsou ženy v roli zákaznic a muži na pozici prostitutů. Dětská prostitute je založena na stejném principu poptávky a nabídky, jak je shora uvedeno. Osoby, které tyto služby vyhledávají, jsou pedofilně orientovány. „Z vyšetřovacích spisů trestního řízení víme, že přibližně 95% usvědčených pachatelů tvořili muži“.¹⁵ Bylo by však velmi nešťastné z tohoto zjištění vyvodit závěr, že většina mužů by chtěla obtěžovat děti!

Dětská prostitute se v ČR soustředí zejména do velkých měst (Praha a Brno) a do příhraničních oblastí s Německem a Rakouskem. Jedná se o činnost, která je velmi vysoce organizována a utajována. Zákazníci i kuplíři si jsou moc dobře vědomi, že se dopouštějí závažného trestného činu. René Milfait ve své knize Komerční sexualizované násilí na dětech spatřuje čtyři důvody, pro které se děti uchylují k provozování prostitute :

- 1) ekonomická nouze - jedná se o děti, které jsou na útěku a prostitute je prostředek k přežití a tyto děti využívají poptávky dospělých;
- 2) emocionální nouze – tyto děti strádají absencí přízně, a tak se uchylují do „náručí“ dospělých a očekávají, že jim tento vztah jejich strádání vykompenzuje, avšak samy zjišťují, že jsou ze strany dospělých podvedeni, a tak začíná nové kolo hledání a vytváření patologického vztahu;
- 3) konzumní mentalita – na rozdíl od ekonomické nouze není zisk prostředkem k přežití, ale k udržení materiálního standardu, který mají ostatní vrstevníci a jehož udržení jim zajišťuje, že se nepropadnou a nevyčlení se od ostatních dětí, ačkoliv jejich rodiče nejsou například z důvodu dlouhodobé nezaměstnanosti schopni jim takovýto standard zajistit (v poslední době je to fenomén stále nových a softwarově inovovaných mobilních telefonů a digitálních technologií obecně);
- 4) peníze na omamné a psychotropní látky – jedná se o uzavřený kruh, jelikož prostitute a závislost na drogách spolu úzce souvisí a většina lidí, kteří provozují prostituci, jsou konzumenti drog, které jim slouží jako kompenzátor frustrace z jejich chování. Této závislosti a následné ovladatelnosti využívají všichni, kteří na dětské prostituci participují;

Velmi často se pachatelé komerčního zneužívání dětí obhajují tvrzením, že u dětí není tak vysoké riziko nakažení virem HIV. Ve skutečnosti jsou děti k této infekci mnohem náchylnější, jelikož nejsou pro sexuální styk fyzicky zralé.

¹⁵ Elliotová, Jak ochránit své dítě, 58

Kazuistika: Na místní oddělení PČR na okrese Praha - východ oznámil v pozdních nočních hodinách mladý muž, že byl násilně držen asi po dobu jednoho měsíce v Praze v opuštěném objektu v Letenských sadech a byl nucen pro obyvatele tohoto objektu vykonávat homosexuální prostituci. Tento mladík, kterému bylo 17 let, pocházel z Ostravy a byl na útěku z domova. Na uvedeném oddělení byl s mladíkem sepsán úřední záznam a mladík předložil lékařské potvrzení o ošetření drobných ran a popálenin, zřejmě po cigaretách, jako důkazní materiál mučení, kterému byl v zajetí vystaven. K osobám pachatelů uvedl pouze jejich jména a hrubé popisy. Dále uvedl svoji kontaktní adresu a bylo s ním ukončeno úřední jednání. Spisový materiál byl následně dle věcné a místní příslušnosti zaslán na SKPV Praha I, kde byly na základě uvedených skutečností zahájeny úkony v trestním řízení. Dále bylo zjištěno, že se oznamovatel na sdělené adrese nenachází, jelikož se jedná o osobu, která migruje po celé ČR. Pracovníky PČR bylo provedeno ztotožnění dvou osob, podezřelých z trestného činu Obchodování s lidmi dle § 232a tr. zákona. Vzhledem k tomu, že ani jeden z podezřelých se nezdržoval na adrese svého trvalého bydliště, bylo po obou osobách vyhlášeno celostátní pátrání. Pracovníkům PČR se podařilo najít osobu, která v minulosti pracovala na veřejném WC v Praze na Hlavním nádraží a měla poměrně velký přehled a znalost místních poměrů, zejména o organizování homosexuální prostituce. Na základě informací této osoby byl vypátrán jeden z pachatelů, bylo mu sděleno obvinění pro uvedený trestný čin a byl vzat do vazby. Vypátrání druhého pachatele trvalo cca 6 měsíců, poté byl rovněž jako obviněný vzat do vazby. Poté začalo intenzivní pátrání po poškozeném, kterého bylo potřeba po zahájení trestního stíhání vyslechnout jako svědka. Po tomto posledním pátrání v této kauze mohl být případ uzavřen. Vzhledem k velkému časovému odstupu od spáchání trestného činu k vypátrání pachatelů a nekvalitní prvotní práci příslušníků policie na místním oddělení (např. absence fotodokumentace), došlo k jisté devalvaci důkazního materiálu.

c) Sexuální turistika

Sexuální turistika představuje v naší republice poměrně nový jev, který částečně souvisí se zvýšením počtu lidí cestujících služebně nebo provozujících zahraniční turistiku. Sexuální zneužívání dětí v souvislosti s turistikou padá na vrub nejen pedofilům, ale i na skupiny vyhledávající sexuální kontakt s jedinci pubertálního věku a dále na skupinu, která děti sexuálně zneužívá příležitostně, aniž by se na ně výhradně orientovala. Zatímco v minulosti byla pedosexuální turistika orientována výhradně na jihovýchodní Asii, v současné době můžeme sledovat trend přesunutí regionálního tržiště do střední a východní Evropy. Sexuální turistika jako

fenomén CSEC je v mnoha případech úzce spjata s dětskou pornografií, kdy sami pachatelé zneužívání využívají technického pokroku, svoje jednání zaznamenávají na digitální nosiče, a poté se je snaží zpeněžit prostřednictvím internetu. Na základě těchto skutečností je při potírání trestné činnosti zapotřebí mezinárodní policejní spolupráce a interní koordinace kompetencí zvláštních a specializovaných útvarů PČR.

1.2.4 Zanedbávání

Zanedbávaným dítětem se v rámci pojmu syndromu CAN rozumí dítě, které je akutně ohroženo nedostatkem podnětů důležitých ke svému zdravému fyzickému i psychickému rozvoji. Jedná se tedy o zanedbávání a nezájem o duševní či tělesné zdraví dítěte a jeho výchovu, kdy vzdělání zahrnuje jednání pečovatele, který odmítá či nedovede poskytnout péči nezbytnou pro duševní a tělesné zdraví dítěte. „Krajními případy sociální zanedbanosti jsou ty, kdy dítě je izolováno od lidské společnosti“.¹⁶ Zanedbané dítě obvykle vyrůstá v jednoduchém, primitivním prostředí s nedostatečnou hygienou, bez vhodných vzorů vyspělého chování. V poslední době se však objevuje nový trend, a to zanedbávání dětí ze strany rodičů tzv. workoholiků, kteří jsou naopak na velmi vysoké ekonomické úrovni, avšak opomíjejí fakt, že dítěti nestačí pouhé materiální zabezpečení, kterým kompenzují svůj nedostatek času věnovat se dítěti, hrát si s ním, zajímat se o jeho volný čas a školní prospěch. Zanedbávané děti si často hledají náhradu za neuspokojivé vztahy k lidem a kontakt s lidmi nahrazují závislostí na alkoholu, drogách nebo sexuálních aktivitách. V dospívání a dospělosti mají problémy s uzavíráním přátelství, manželství, špatně zvládají rodičovskou roli.

Rizikové vnější faktory, které mohou být příčinou zanedbávání dětí:

- ztráta matky – tradičně pokládáno za zvlášť tíživou situaci
- nepřítomnost otce – nedostatek autority působí jako depriváční činitel
- ztráta obou rodičů – v dnešní době paradoxně nejméně ohrožující, a to z důvodu náhradní rodinné péče
- nízká socioekonomická úroveň rodiny – velmi často souvisí s předchozími body
- rodina s velkým počtem dětí – souvisí s hmotným nedostatkem, avšak mnohé dnešní početné rodiny jsou vědomě a odpovědně plánované a ekonomicky zajištěné
- alkoholismus
- drogová závislost

¹⁶ Dunovský, Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě, 88

- exkluzivní zaměstnání pečovatelů – jsou časově i psychicky vyčerpaní a jejich zájem o dítě upadá
- přezaměstnanost pečovatelů – pracovní výkon kompenzuje uspokojení (tzv. workoholismus)
- rodiny utečenců a migrantů – značná souvislost s geopolitickou situací

Rizikové vnitřní faktory, které mohou být příčinou zanedbávání dětí:

- citová nezralost a povahová nevypělost rodičů – typickým příkladem je, když děti mají děti
- rodiče trpící duševními nemocemi či poruchami – souvisí s alkoholismem a závislostí na drogách
- vychovatelé s hlubšími či menšími formami mentálního postižení
- děti některých etnických skupin obyvatelstva – týká se většinou jen některých hygienických návyků
- vliv náboženské sekty

Při hodnocení zanedbávání péče o dítě, je potřeba vnímat dítě v kontextu, v němž existuje a který vytváří jeho rodina, širší rodina, místo, kde žije i komunita, do níž patří. Je třeba citlivě vnímat i rozdílné kulturní kořeny a zkušenost rodičů. Ke správnému posouzení situace dítěte ohroženého zanedbáváním je nezbytně nutná kvalitní diagnostika. Věra Bechyňová ve své knize *Sanace rodiny* uvádí, že ke zhodnocení míry zanedbávání dítěte v rodině neexistuje mnoho standardizovaných materiálů. Jedním z mála materiálů, ze kterého lze vycházet je tzv. Ontarijský index zanedbávání péče (Child Neglect Index). Tento materiál využívá ve své praxi sdružení Střep – české centrum pro sanaci rodiny. Hodnotí se zde výživa, oblečení, hygiena, péče o fyzické zdraví, péče o psychické zdraví, péče o rozvoj osobnosti a vzdělání. Materiál CNI hodnotí kvalitu péče v závislosti na věku dítěte – zatím, co pro školáka nepředstavuje téměř žádné riziko zůstat hodinu sám doma, pro novorozence to může znamenat vážné ohrožení života.

O zanedbávání svědčí následující specifické aspekty jako jsou například:

- retardace nebo nerovnoměrnost psychomotorického vývoje dětí
- karanční příznaky vitamínů nebo minerálů
- poruchy růstu a vývoje dítěte
- pasivita
- náhradní emocionální vazby
- nedostatečné sociální dovednosti
- sociálně patologické chování

Kvalitní diagnostika má zcela zásadní význam pro posouzení situace dítěte a podle dosavadních zkušeností je nejefektivnější multidisciplinární diagnostický přístup, na kterém se podílí pracovník OSPOD, dětský lékař, pracovník školy (MŠ, ZŠ), případně další poskytovatel služeb v rodině.

1.2.4.1 Tělesné zanedbávání

Jedná se o neuspokojování tělesných potřeb dítěte. Patří sem neposkytování přiměřené výživy, oblečení, přístřeší, zdravotní péče a ochrana před zlem. Je potřeba zjistit, zda je opravdu péče o dítě zanedbávána nebo zda jde jen o výchovu, která je kulturně odlišná a dítě neohrožuje. „V přístupu k etnický nebo kulturně odlišným rodinám je nutný respekt, porozumění a schopnost reflexe vlastních předsudků.“¹⁷

Kazuistika: Občany jedné z městských částí Prahy bylo oznámeno, že v zahrádkářské kolonii se neoprávněně zdržují mladí lidé s velmi malým dítětem. Po tomto oznámení přijeli na místo pracovníci PČR již společně s pracovníky OSPOD a bylo zjištěno, že na uvedeném místě v plátěném příbytku bydlí pět dospělých osob a dvouleté dítě. Prostředí bylo z hygienických důvodů naprosto nevyhovující, neboť zde nebyla tekoucí voda, topení ani WC. Dospělé osoby byly konzumenty drog a v okolí byl velmi značný nepořádek, včetně poházených injekčních jehel. Na místě byla prověřena totožnost dospělých osob a bylo zjištěno, že se mezi nimi nachází mladistvá dívka, která byla tou dobou na útěku z diagnostického zařízení. Dále bylo zjištěno, že matkou dítěte je osmnáctiletá dívka, která byla bez trvalého bydliště a bez zaměstnání. Tato žena byla rovněž závislá na konzumaci drog. Její dvouleté dítě bylo nalezeno ve velmi zuboženém stavu. Bylo podvyživené, dehydrované, špinavé a zavšivené. Na první pohled bylo zřejmé, že je toto dítě velmi zanedbané. Bylo i s matkou okamžitě převezeno na pracoviště OSPOD a po rozbalení pleny dítěte byly zjištěny velmi rozsáhlé opruzeniny a podlitiny v oblasti hýždí a genitálií, a to takového charakteru, že byla přivolána zdravotnická pomoc a dítě bylo hospitalizováno v nemocnici. Dalším šetřením k osobě matky bylo zjištěno, že se jedná o dívku, která vyrůstala celý svůj život v dětském domově, neměla žádné zázemí a po odchodu z DD neměla kam jít, z důvodu své nízké kvalifikace nemohla sehnat zaměstnání a velmi záhy otěhotněla, a to s přítelem, který po zjištění, že bude otcem, ji opustil. Dívka však uvedla, že pokud by měla šanci najít bydlení a zaměstnání, tak se chce o svoji dceru starat a chce se dobrovolně léčit ze své závislosti na drogách. Na základě zjištěných skutečností bylo matce sděleno obvinění z trestného činu

¹⁷ Bechyňová, Sanace rodiny, 43

Zanedbávání povinné výživy podle § 213 tr. zákona a Týrání svěřené osoby podle § 215 tr. zákona. Dítě bylo na základě předběžného opatření matce odebráno a bylo umístěno v Klokánku. Matce byla nabídnuta možnost dítě navštěvovat, avšak v průběhu prvních šesti měsíců tuto ani jinou nabídku na zlepšení její situace nevyužila.

1.2.4.2 Citové zanedbávání

Jedná se o neuspokojování citových potřeb dítěte včetně náklonnosti k dítěti a absence pocitu dítěte, že někam patří. „Láska se takovým dětem buď upírá úplně nebo se přinejmenším váže na nějaké podmínky. Takto citově vykořisťované děti si nikdy nejsou jisty, zda je někdo doopravdy miluje a nemohou počítat s neustálou oporou, které se dostává od rodičů většině jiných dětí.“¹⁸ Děti zanedbávané tímto způsobem mohou:

- projevovat známky fyzického, mentálního nebo emocionálního opoždění ve svém vývoji
- neúměrně silně reagovat na své vlastní chyby
- neustále se podceňovat
- obávat se každé nové situace
- ubližovat samy sobě
- holdovat drogám či alkoholu
- projevovat známky nejistoty ve vztazích s většinou ostatních lidí a nevědět si rady, jak navázat a udržet přátelství s nimi
- obávat se, že je stejně nemá nikdo rád

1.2.4.3 Zanedbávání výchovy a vzdělávání

Zde se jedná o neposkytnutí možnosti dítěti, aby dosáhlo naplnění svého plného vzdělanostního potenciálu, a to např. neustálou absencí dítěte ve škole, dětskou prací v domácnosti i mimo ni. Toto podceňování intelektuálního rozvoje dítěte má další následky jako zaostávání a systémové týrání.

Kazuistika: Ředitelkou ZŠ bylo oznámeno pracovníkům PČR zanedbávání povinné školní docházky žáka sedmé třídy jejich školy. Ředitelka uvedla, že se opakovaně snažili tuto záležitost projednat s rodiči. Matka žáka vždy přislíbila zjednání nápravy, avšak situace se neustále opakovala. Šetřením pracovníků PČR bylo zjištěno, že se jedná o romskou rodinu, matka měla živnostenské oprávnění a otec byl v invalidním důchodu. Dále bylo zjištěno, že chlapec dosahuje ve škole velmi špatných výsledků a již dvakrát opakoval ročník.

¹⁸ Elliottová, Jako ochránit své dítě, 63

Matka zastávala stanovisko, že má chlapec připravenou budoucnost, jelikož s ní bude provozovat její živnost a otec se podívoval, proč musí chlapec chodit do školy, neboť toho již umí víc než on a on ukončil školní docházku již ve třetí třídě a „taky mu nic nechybí“. Na základě těchto skutečností bylo rodičům sděleno obvinění z trestného činu Zanedbání povinné výživy podle § 213 tr. zákona, avšak soudem byli rodiče zproštěni obžaloby, neboť se nepodařilo prokázat úmysl spáchat trestný čin. V současné době chlapec opustil základní školu, nebyl přijat na žádný učňovský obor a je evidován jako nezaměstnaný, jelikož jeho matka z ekonomických důvodů ukončila svojí živnostenskou činnost.

1.2.5 Systémové týrání

Systémové týrání je dalším týráním nebo zanedbáváním dětí. Jedná se o týrání, které je způsobeno systémem, který byl založen pro pomoc a ochranu dětí. Jedná se např. o tyto situace:

- dítěti je upřeno právo na informace
- dítěti je upřeno právo být slyšen
- dítě je neprávem odděleno od svých rodičů
- dítěti je způsobováno trauma necitlivými či zbytečnými lékařskými prohlídkami (Münchhausenův syndrom by proxy – viz bod 1.3.1.1)
- dítěti je způsobena úzkost v rámci jeho kontaktu se soudním systémem, popřípadě jinými subjekty orgánů činných v trestním řízení, tzv. sekundární viktimizace, „ za typické zdroje sekundární viktimizace obětí trestných činů lze považovat – orgány činné v trestním řízení, média a okolí oběti“¹⁹

1.3 Právní dokumenty vztahující se k syndromu CAN

1.3.1 Vývoj právní dokumentace

Povinnost státu chránit děti před všemi formami syndromu CAN vyplývá pro ČR z řady ústavních i mezinárodních právních norem. Tento právní rámec má svoji historii a svůj vývoj, který souvisí s mezinárodní politickou situací, s prosazováním humanistických principů a s vědeckým poznáním v této oblasti. Již v roce 1924 byla v Ženevě přijata Deklarace práv dítěte, zavazující státy, jež k ní přistoupily, poskytovat všem dětem co nejlepší péči, rozvoj a ochranu, dostalo-li by se do jakkoliv nepříznivé situace. Důsledky druhé světové války vedly v roce 1959 Valné shromáždění OSN ke schválení Charty práv dítěte, která se cíleně zaměřovala na prosazování optimálního vývoje

¹⁹ Čírtková, Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů, 17

každého dítěte a jeho ochrany všude tam, kde by byl jeho prospěch jakkoli ohrožen. Avšak ani tento dokument pro státy nepředstavoval právní závazek v mezinárodním měřítku. Dne 20. listopadu 1989 Valné shromáždění OSN přijalo Úmluvu o právech dítěte, jež přiznává dětem na celém světě plná lidská práva a zavazuje účastnické státy k právnímu zakotvení těchto základních práv dětí do svého vlastního zákonodárství. V roce 2000 vydalo OSN k Úmluvě o právech dítěte dva Opční protokoly. První Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojených konfliktů Česká republika ratifikovala v listopadu 2001. Druhý je Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte týkající se prodeje dětí, dětské prostituce a dětské pornografie. „V tabulce, která uvádí přehled o státech, jež tento protokol ratifikovaly, stále bohužel chybí Česká republika“.²⁰

1.3.2 Listina základních práv a svobod

Listina (ústavní zákon č. 2/1993 Sb.) je součástí ústavního pořádku ČR od roku 1993. Je na stejné úrovni jako ústavní zákony. Základní lidská práva týkající se ohrožených dětí jsou uvedena v hlavě druhé, oddíle prvním, upravujícím základní lidská práva, a v hlavě čtvrté, vztahující se k hospodářským, sociálním a kulturním právům. Podle článku 32 Listiny jsou rodičovství a rodina pod ochranou zákona, zároveň nezaručena zvláštní ochrana dětem a mladistvým. Z výčtu základních lidských práv je třeba zdůraznit zejména právo rodičů, kteří pečují o své děti na pomoc státu. Stát tak na sebe bere povinnost pomáhat rodinám, které se ocitly v obtížné sociální situaci tak, aby byly schopny vykonávat své základní funkce, zejména, aby byly schopny pečovat o děti.

1.3.3 Úmluva o právech dítěte

Jedná se o nejvýznamnější právní dokument v oblasti ochrany dětských práv. ČSFR Úmluvu ratifikovala v roce 1991 a Úmluva o právech dítěte byla následně převzata ČR (zákon č. 104/1991 Sb.) Úmluva výrazně posiluje postavení dítěte ve společnosti a zdůrazňuje potřebu jeho ochrany:²¹

- Článek 1 - Definice dítěte - dítětem se rozumí lidská bytost, mladší 18 let, pokud zletilost není zákonem stanovena dříve
- Článek 2 - Nediskriminace - všechna práva se vztahují bez výjimky na každé dítě
- Článek 3 - Nejlepší zájem dítěte - všechny činnosti týkající se dítěte mají brát v úvahu plně a přednostně jeho zájmy

²⁰ Milfait, Komerční sexualizované násilí na dětech, 169

²¹ <http://www.detskaprava.cz>

- Článek 9 - Oddělení od rodičů - dítě má právo žít s oběma rodiči, pokud to není v rozporu s jeho zájmy, dítě má rovněž právo udržovat styk s oběma rodiči, je-li odděleno od jednoho z nich nebo obou
- Článek 11 - Nezákonné přemístění a nevrácení - stát má zabránit a sjednat nápravu při únosech nebo zadržování dětí v cizině jedním z rodičů nebo třetí osobou
- Článek 12 - Názor dítěte - dítě má právo svobodně vyjadřovat své názory a tyto názory mají být brány v úvahu v řízeních, která se dítěte dotýkají
- Článek 19 - Ochrana před násilím a zanedbáváním - stát má dítě chránit před násilím a všemi formami špatného zacházení ze strany rodičů nebo jiných osob starajících se o dítě. Má zavádět vhodné sociální programy zaměřené na prevenci
- Článek 34 - Sexuální zneužívání - stát má chránit děti před sexuálním vykořisťováním a týráním, včetně prostituce a před jejich zneužíváním v pornografii
- Článek 35 - Prodej, obchodování a únos - stát má povinnost učinit všechna opatření k prevenci prodeje, obchodování a únosu dětí
- Článek 36 - Jiné formy vykořisťování - dítě má právo na ochranu před všemi formami vykořisťování
- Článek 39 - Zotavovací péče - stát má dětem, které se staly obětmi ozbrojených konfliktů, mučení, zanedbávání, zneužívání nebo vykořisťování, zabezpečit vhodné léčebné prostředky k jejich zotavení a znovu začlenění do společnosti

1.3.4 Zákon o rodině

Zákon č. 94/1963 Sb.²², o rodině, ve znění pozdějších předpisů, upravuje většinu základních institutů rodinných vztahů. Je zde zakotveno, že soud může, vyžaduje-li to zájem dítěte, uložit výchovná opatření, která ve svém důsledku omezují výkon rodičovských práv. Rodičovská zodpovědnost může být omezena výchovnými opatřeními soudu. Jsou to – napomenutí, omezení a dohled. Pouze v případech, kdy je výchova dítěte vážně ohrožena a jiná uložená opatření nevedla k nápravě, může soud nařídit některé z následujících opatření:

- svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče
- předběžná opatření
- pěstounská péče
- ústavní nebo ochranná výchova

²² Hrušáková o kol. Zákon o rodině, 131, 138,

- **1.3.5 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí**

Zákon č. 359/1999 Sb.²³, o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, soustřeďuje sociálně-právní ochranu dětí do jednoho uceleného předpisu, a to zejména z hlediska působnosti orgánů, které sociálně-právní ochranu vykonávají. Sociálně-právní ochrana zahrnuje především zajištění práva dítěte na jeho příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte a působení směřující k obnově narušených funkcí rodiny. Z toho vymezení jasně vyplývá povinnost ochrany dítěte před syndromem CAN. Okruh dětí, kterým je určena sociálně právní ochrana, je uveden v § 6 odst. 1 uvedeného zákona. V zákoně je také zakotvena povinnost spolupráce rodičů s OSPOD, při ochraně práv a zájmů dítěte. Toto ustanovení § 53 odst. 2 umožňuje sociálním pracovníkům vyžadovat součinnost rodičů v nejrůznějších situacích, při výkonu své působnosti (např. povinnost umožnit návštěvu v rodině, předložení listin a dokladů týkajících se dítěte).

1.3.6. Trestní zákon

Zákon č. 40/1961 Sb.²⁴, trestní zákon, v platném znění, vymezuje trestně právní úpravu syndromu CAN, kdy trestně odpovědná osoba může týráním, zneužíváním a zanedbáváním dítěte naplnit skutkovou podstatu jednoho nebo více trestných činů. Jedná se o:

- § 204 kuplířství
- § 205 ohrožování mravnosti
- § 212 opuštění dítěte
- § 213 zanedbání povinné výživy
- § 215 týrání svěřené osoby
- § 216 únos
- § 216a obchodování s dětmi
- § 217 ohrožování mravní výchovy mládeže
- § 219 vražda
- § 221–224 ublížení na zdraví (úmyslné a nedbalostní)
- § 231 omezování osobní svobody
- § 241 znásilnění
- § 242 pohlavní zneužívání
- § 246 obchodování s lidmi za účelem pohlavního styku

²³ <http://ley.cz>

²⁴ <http://ley.cz>

Vyšetřování orgánů činných v trestním řízení, týkající se shora uvedených trestných činů, bývá ztěžováno neexistencí přímých důkazů, obtížemi při získávání jasného a spolehlivého svědectví dítěte a hrozbou emočního traumatu, které může být vyvoláno tím, že dítě bylo nuceno svědčit proti svému rodiči, případně proti jiné blízké osobě. Necitlivé vyšetřování případů týrání, zneužívání a zanedbávání může být právem označováno za druhotné poškozování oběti (tzv. sekundární viktimizace).

1.4 Prevence syndromu CAN

Obecně je cílem prevence předcházet sociálně patologickým jevům. Úkolem prevence není vymýtiti sociálně patologické jevy, nýbrž je dostat pod kontrolu, regulovat je, pokusit se zamezit jejich vzniku a rozšíření. Prevence bývá zpravidla rozdělována do tří typů – na primární, sekundární a terciární. Uvedené typy prevence se vzájemně prolínají a doplňují. „Například léčebný zásah v případě týrání, který by se dal považovat za součást terciární prevence, si klade za cíl nejenom předcházení dlouhodobým následkům týrání u dítěte, poradenství má za cíl odstranit rizikové formy chování rodiče i dítěte. Jak víme, tato činnost již patří do oblasti primární prevence“.²⁵

1.4.1 Primární prevence

Obecně je primární prevence zaměřená na zdravé fungování celé společnosti, svoji pozornost obrací zejména k těm, kteří nejsou zasaženi negativními jevy, případně jsou těmito jevy ohroženi. Primární prevenci lze rozdělit na prevenci specifickou – to je systém aktivit a služeb, které se zaměřují na práci s populací, u níž lze v případě jejich absence předpokládat další negativní vývoj, a který se snaží předcházet nebo omezovat nárůst jeho výskytu. Specifické primárně-preventivní programy se zaměřují na určité cílové skupiny a snaží se hledat způsoby, jak předcházet vzniku a rozvoji sociálně patologických jevů. Právě jasná profilace těchto programů na určitou formu rizikového chování odlišuje tyto programy od programů nespecifických. Specifičnost programů je dána nutností zaměřit se na určitou cílovou skupinu, jeví se jako ohroženější či rizikovější než skupiny jiné. Obsahem nespecifické primární prevence jsou všechny metody a přístupy umožňující rozvoj harmonické osobnosti, včetně možnosti rozvíjení nadání, zájmů a pohybových a sportovních aktivit. Programy nespecifické primární prevence (např. různé volnočasové aktivity) by existovaly a byly žádoucí, smysluplné i v případě, že by neexistovaly sociálně patologické jevy. Nespecifické

²⁵ Pöthe, Dítě v ohrožení, 71

programy působí obecně a nelze je vztahovat k určitému fenoménu, jehož výskytu se program snaží předcházet. Metody a zaměření primární prevence jsou velmi různorodé a lze je rozdělit následujícím způsobem:

- Široká osvěta veřejnosti a obecná opatření ve prospěch rodin – programy tohoto typu jsou zaměřené na působení na veřejnost tak, aby se vytvářela dětem příznivá společenská atmosféra. Podstatná úloha zde připadá médiím, škole a všem institucím, které se problematikou dětí zabývají. Řadí se sem i všechny zákony, vyhlášky a směrnice, které se dotýkají života dětí a jejich rodin.
- Vzdělávání rodičů, pedagogů a vychovatelů dítěte – v tomto případě je kladen důraz na rodičovskou odpovědnost a profesionální odpovědnost pedagogů. Je orientována na osvětu rodičů a pedagogů, zaměřenou na informace o právech dítěte, o zabezpečování přiměřené péče odpovídající věku dítěte a s tím související přiměřenosti požadavků kladených na dítě.
- Praegraduální výchova pedagogů a lékařů – je třeba zabezpečit, při přípravě budoucích lékařů a učitelů, výuku o ochraně a podpoře zdraví a zdravého vývoje dětí a mládeže.
- Výchova dětí a mládeže – je nutné zaměřené působení na děti a mládež ve školách, a to především v programech sexuální výchovy a výchovy k rodičovství. Nejde jen o předávání nějakého souboru poznatků, ale cílem je posílení úlohy a odpovědnosti mladých lidí samotných, a to především ve spojitosti s prevencí nechtěného těhotenství, propagace antikoncepce, plánování rodiny a povznesení otcovské role v rodině, především otcovské odpovědnosti. „Tato primární prevence, cíleně zaměřená na rodinu a budoucí vychovatele dětí je všechno, co zabraňuje, aby nevzniklo to, čeho se týká sekundární prevence, tedy aby nevznikaly rizikové skupiny obyvatelstva a rizikové životní situace, jež jsou pak úrodnou půdou pro syndrom CAN“.²⁶

1.4.2 Sekundární prevence

Sekundární prevence má za cíl vyhledat rizikové skupiny obyvatelstva (rizikovní dospělí, rizikové děti) a rizikové životní situace z hlediska syndromu CAN. Rizika lze rozdělit podle okolností, které jej ovlivňují:

- Rizikové děti z hlediska CAN – jejich projevy jsou z různých důvodů sociálnímu okolí nesrozumitelné, lze je těžko výchovně zvládat a usměrňovat, děti s tzv. lehkými mozkovými dysfunkcemi, děti z jiných příčin nadměrně dráždivé, zlostné, trucovité, ale i plačtivé nebo úzkostné, děti s různým stupněm mentálního postižení, děti s lehce sníženými

²⁶ Dunovský, Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě, 106

intelektovými schopnostmi, chronicky ve škole neprospívající, děti s tzv. specifickými poruchami učení, děti jakkoli se vymykající běžné normě.

- Rizikové rodiny dítěte – jsou takové, kde jeden nebo oba rodiče nejsou schopni zodpovědně převzít rodičovskou roli. Jsou to lidé s anomálním vývojem osobnosti, s agresivními povahovými rysy, lidé impulsivní, lidé závislí na alkoholu a drogách, rodiče ve věku mladistvém a lidé rodičovsky nezralí a nevypělí, lidé se zvláštním životním stylem (příslušníci některých náboženských sekt), lidé žijící chronicky ve stresové situaci, lidé příliš profesionálně zatíženi v zaměstnání, lidé s některými formami psychického onemocnění
- Rizikové situace ve škole – škola se může stát za určitých podmínek zdrojem nepřiměřené zátěže – učební zátěž, osobnost učitele, sociální role žáka, škola jako instituce, vztah školy a rodiny.
- Rizikové situace ve skupině dětí – dítě, které je svým chováním těžko srozumitelné dospělému, má často problémy s navazováním kontaktu s vrstevníky. Takové dítě je ostatním buď lhostejné, nebo dokonce neoblíbené až šikanované. Takové děti často vyhledávají náhradní vztahy mimo školu, a tím se zvyšuje riziko různých forem jejich zneužívání.
- Rizikové situace na straně dospělého vychovatele – spouštěcím momentem bývá nejčastěji akutní stres, pramenící z rodinných konfliktů a rozvodových sporů. Řadu stresových situací vyvolává také nezaměstnanost, sociální nejistota, zklamání z vlastní neúspěšnosti, stísněný životní prostor, společenská izolovanost.

1.4.3 Terciární prevence

Terciární prevence je prevence následná, která reaguje na situaci, v níž došlo k týrání, zneužívání a zanedbávání dítěte. Následně zabraňuje takovému dalšímu jednání. Smyslem terciární prevence je tedy zamezení dalšího násilí či zneužívání dítěte. Po diagnostice následuje prognóza případu, ze které vyplývá návrh na pomocná, ochranná, terapeutická a další opatření ve prospěch dítěte. Na základě diagnostiky je třeba rozhodnout, zda:

- Dítě zůstane v rodině.
- Dítě nezůstane v rodině a bude se hledat jiné optimální řešení jeho situace – v tomto případě se hovoří o tzv. kvartální prevenci. Jedná se o návrat dítěte zpět domů, jestliže v rámci léčby a ochrany dítěte bylo umístěno jinde. Tento typ prevence ještě není v našich podmínkách zcela rozšířen a jeho úspěšnost je závislá od fungování interdisciplinární spolupráce mezi

jednotlivými státními a nestátními zařízeními. „Prevence by měla být součástí funkčního systému služeb rodinám“.²⁷

²⁷ Matoušek, Sociální práce v praxi, 38

2. Tělesné tresty

2.1. Historie tělesných trestů

„Je mnoho důkazů o tom, že násilí vůči dětem je jev starý jako lidstvo“.²⁸ Ve starém Řecku, Římě a Egyptě bylo hlavním cílem trestů zajistit a udržet disciplínu. Způsoby trestání se v jednotlivých civilizacích a kulturách lišily, nicméně našli bychom i některé druhy trestů, jako např. šlehání bičem nebo bití holí, které lze označit jako univerzální. Ačkoli se nám takový způsob trestání může jevit jako poněkud extrémní, byly tehdy tělesné tresty považovány za nejběžnější typ lehčího potrestání. Tento přístup k nim převzala i středověká Evropa, podporovaná navíc postojem středověké církve k lidskému tělu, kdy bičování bylo považováno za posilování sebeovládání. Z tohoto důvodu zakořenily tyto tresty i ve školách, které byly právě s církví spjaty. Je nutno uvést, že ne všichni byli s touto praxí ztotožnění. „Anglický filozof John Lock označil právo každého člověka na život, svobodu a majetek za nezcizitelné přirozené právo a stal se tak klasickým zastáncem lidských práv.“²⁹ Jeho myšlenky o výchově byly údajně jedním z hlavních motivů vedoucích polské zákonodárce k zákazu tělesných trestů ve školách již v roce 1783. Zhruba od 15. století pod vlivem humanismu a renesance se společnost začala více zabývat postavením dětí ve společnosti, přičemž pochopitelně narážela na problematiku tělesných trestů. Učitel národů Jan Ámos Komenský říká, „že každý trest veden hněvem, prchlivostí a nenávisť je chybou a naopak trestat se má s upřímností tak, aby trestaný pocítil, že trest je míněn v jeho dobro. Stejně tak varuje před častým používáním přísných trestů včetně tělesných.“³⁰ Zhruba do 1. poloviny 20. století byl tělesný trest nedílnou součástí výchovy, která byla hodně autoritativní. Až teprve po II. světové válce se společnost více orientuje na demokratizaci rodiny a ochranu práv dětí. Dochází ke zjištění, že násilí v rodinách se vyskytuje častěji, a to ve všech společenských vrstvách i když to bývá častěji v rodinách s nižší socioekonomickou úrovní. A tak je nasměrován trend, že společnost, která jednoznačně neodsuzuje násilí nebo je toleruje, vlastně nepřímo používání násilí podporuje.

²⁸ Gjuričová, Podoby násilí v rodině, 12

²⁹ Vaničková, Tělesné tresty dětí, 16

³⁰ Vaničková, Tělesné tresty dětí, 17

2.2 Definice a klasifikace tělesných trestů

„Tělesný trest je úmyslné či záměrné způsobení bolesti atakem na tělo pro kázeňský přestupek“.³¹ Nejčastěji používané tělesné tresty jsou: facka, pohlavek, výprask rukou či jiným předmětem, kopanec, herda do zad, rána pravítkem nebo ukazovátkem, odhození, třesení, praštění hlavou o zeď, štípání, tahání až vytrhávání vlasů, kroucení ušním boltcem, údery různými předměty do hlavy, škrcení, stoj na hanbě s předpažením, klečení, kliky a dřepy, kroucení ruky, píchání špendlíkem, apod. Tělesné tresty je možno klasifikovat podle kritérií, např. podle účelu trestu (výchovný x nápravný), podle způsobu provádění (rukou x předmětem). Mnozí rodiče nebo vychovatelé používají mírnější formu tělesných trestů – plácnutí dítěte rukou, nejčastěji po zadečku, jiní trestají své dítě vařečkou, páskem nebo jiným předmětem. Nejčastějším místem, kam směřuje tělesný trest, jsou hýždě, a to z toho důvodu, jelikož je to dobře přístupná část těla a je z velké části tvořena svalem – rána je tudíž bolestivá, nicméně ne nebezpečná. Další „výhodou“ je, že tato část těla zůstává u dítěte skryta, a tím se snižuje možnost odhalení. Druhým nejčastějším místem jsou záda a ramena. Velmi nebezpečná je oblast hlavy a vzhledem k tomu, že nejčastějším tělesným trestem je facka, jedná se o poměrně častou oblast, kam trest směřuje. Nebezpečnost spočívá v riziku poškození sluchu, které se nemusí projevit ihned, ale až po určité době.

2.3 Hranice mezi tělesným trestem a týráním

Hranice mezi tělesným trestáním a týráním dítěte je v praxi poněkud nejednoznačná a její vymezování je poměrně složitá záležitost. Výbor pro práva dětí OSN vypracoval definici, která stanoví, že „tělesný trest je tělesným týráním, dochází-li k potrestání za pomoci předmětu, je-li bití směřováno na citlivé části těla (hlava, břicho, oblast genitálií, plosky a dlaně) nebo také tehdy, zůstávají-li na těle po ranách stopy (modřiny, škrábance apod.)“.³² V některých případech je fyzické týráné pouhým následkem fyzického trestu, uděleného ve vzteku frustrovaným rodičem. V menší míře se pak jedná o záměrné ublížení. Tělesný trest, ať už úmyslně nebo neúmyslně vyústí v poranění nebo poškození dítěte, je vždy považován za fyzické týráné. Může se jednat o naplnění skutkové podstaty některého trestného činu. Na tomto místě je třeba se také zmínit o trestech, které mají za následek psychické týráné. Jedná se např. o toto jednání: „Já vím, že se nemají děti bít a tělesný trest, že je vůbec špatná věc,

³¹ Vaničková, Tělesné tresty dětí, 31

³² Vaničková, Tělesné tresty dětí, 33

však já na něho taky ani nesáhnu. Víte, jak já to dělám? On se strašně bojí tmy – tak já ho zavřu do sklepa, zhasnu a tam ho nechám a máte vidět, jak potom seká dobrotu. Tohle říká otec, který přivedl k vyšetření svého šestiletého chlapce s vážnými neurotickými obtížemi.³³

2.4 Tělesné tresty ano či ne

Vzhledem k dnešnímu vývoji společnosti, je výchova možná těžší než jindy a hledání odpovědi na otázku, zda tělesné tresty ano či ne, je poměrně složitá. Současným trendem je respektovat individualitu dítěte, a přesto se setkáváme s dětmi, které vyrůstají mimo takovýto výchovný ideál. Zrovna tak většina rodičů se v důsledku pracovního vyčerpání a nedostatku času dostává do situace, že jim dochází síly a myslí si, že nemají jinou volbu, než dítě tzv. plácnout. Jako omluvu používají argument, že jejich rodiče jim tu a tam plácli a že oni to také přežili. V České republice jsou tělesné tresty považovány za relativně adekvátní výchovný prostředek, ale například ve Švédsku, Finsku, Norsku, Rakousku, Kypru, Dánsku, Litvě, Řecku a Německu jsou formálně zakázány a odsuzovány. Z jejich pohledu jsou tělesné tresty vždy totožné s tělesným týráním, respektive jsou považovány za jednu z forem týrání. Z toho je patrné, že česká společnost je celkem dost tolerantní k tělesným trestům dětí. Začátkem letošního roku vládní Výbor pro práva dětí a paní ministryně Džamila Stehlíková vyvinuly iniciativu a rozhodly se zpracovat podnět, aby tělesné trestání dětí bylo v Česku zakázáno zákonem. Tato její iniciativa je v souladu s Radou Evropy, která požaduje zákaz tělesných trestů dětí ve všech členských zemích do roku 2009. Hlavním argumentem je názor, že fyzické tresty představují velké riziko pro správný a bezpečný vývoj osobnosti dítěte a důsledky se mohou projevit i v jeho dospělosti. Tento návrh vyvolal celkem širokou debatu, a to jak mezi odbornou, tak i mezi laickou veřejností a není bez zajímavosti, že ani čeští psychologové nejsou jednotní v názoru na „účinnost“ fyzického trestání dětí. Zatímco někteří se domnívají, že mírné fyzické tresty mají při výchově své opodstatnění a jako výchovný prostředek jsou účinné (návrh na právní úpravu považují za sociální inženýrství), jiní odborníci na dětskou duši zcela zásadně tělesné tresty odmítají. Iniciativu Stehlíkové vítá psycholog Karel Humhal: „Podobný zákon platí od 80. let v Dánsku. Když matka plácne dítě na ulici, zaplatí pokutu. Je dobře, že sledujeme světový trend.“ Psycholog Slavomír Hubálek fyzické tresty úplně neodsuzuje: „Ve výjimečné situaci může být rána na zadek dobrým výchovným prostředkem.“³⁴

³³ Matějček, Rodiče a děti, 183

³⁴ <http://www.denik.cz>

Problém spočívá v tom, jak dítěti nastavit hranice bez toho, abychom užívali tělesných trestů. O stanovení hranic mezi tělesnými tresty se vedou neustálé výchovné rozhovory, jak mezi pediatry, tak mezi psychology a sociálními pracovníky. Nastavení tělesných trestů může vyústit v boj, který přerůstá do stále větší agresivní interakce mezi dítětem a rodičem. Na druhou stranu je dobré si uvědomit, že děti potřebují čitelné a pevné hranice. Dítě musí od malička vědět, že zákazy jsou myšleny opravdu vážně a že nikdy nebude udělána výjimka. Je třeba si uvědomit, že problémy ve výchově jsou normální a chyby k nim patří. Z toho vyplývá, že výchova znamená jak třenice, konflikty, tak harmonii a blízkost. PhDr. Jiřina Prekopová ve své knize Děti jsou hosté, kteří hledají cestu, vytvořila celou škálu regulujících výchovných prostředků, které by měl rodič využívat. Jedná se o:

- oslovení (když např. dítě nedává pozor)
- tělesný dotek (pohlazení, objetí – zklidňuje nervózní dítě)
- nabídnutí alternativní činnosti, která dítě odvádí od nežádoucí činnosti
- vysvětlení, že určité chování je nežádoucí
- asistování, spolupráce a pomoc při činnosti, která dítěti dělá potíže
- zvýšení hlasu
- okřiknutí
- varování, že přijde trest
- jemné psychologické tresty (zákaz večerníčku, povinnost něco udělat v domácnosti, krátkodobé domácí vězení)
- tělesné tresty (pohlavek – výprask)

Je poměrně zajímavé, že ani tato autorka plně nezavrhuje tělesný trest, avšak je to poslední možná varianta řešení. Jelikož k této problematice neexistuje žádné oficiální stanovisko, dovoluji si zde zveřejnit svůj názor. Myslím si, že není primárním cílem zákazu tělesného trestání dětí kriminalizace rodičů a vychovatelů, ale ochrana dětí. Pokud bude zákon jasně deklarovat jaké trestání dětí je už za hranicí tolerance, tak bude mít také preventivní charakter. Jakýkoliv fyzický útok na dospělou osobu je považován minimálně za přešůpek, proč by děti nemohly požívat stejné ochrany? Nedělám si iluze, že jeden zákon vše vyřeší, už dnes je notoricky známo, že vražda a krádež je trestný čin a následuje sankce, a přitom se tyto věci dějí, ale nikdo nepochybuje, že trestní zákon má smysl. Na závěr bych si dovolil parafrázovat větu „zákon chrání krále“, a to když si podpis na dokumentu Magna Charta „vymohli britští šlechtici na anglickém králi Janovi již roku 1215“³⁵, na větu „zákon chrání dítě“ a děti je třeba chránit. Proto moje odpověď zní tělesné tresty ne.

³⁵ <http://encyklopedie.seznam.cz>

3. Dotazníkové šetření

3.1 Hypotéza

Děti mají často zkušenost s tělesnými tresty. Jedná se o celou škálu tělesných trestů, které jsou rodiči nebo vychovateli aplikovány ve výchovné praxi a některé z nich naplňují znaky tělesného týrání, ve smyslu definice vypracované Výborem pro práva dětí OSN a lze je tedy považovat za tělesné týrání. Jaká je tedy vlastní zkušenost dětí s tělesnými tresty, co je nejčastější příčinou jejich trestání? Moje hypotéza je, že děti z Prahy mají větší zkušenost s tělesnými tresty než děti z Nového Města na Moravě. Tento předpoklad vyplývá z odlišnosti obou lokalit a z mé zkušenosti, že na Vysočině nežijí lidé tak uspěchaný život a nejsou tudíž tak frustrováni jako obyvatelé Prahy. Tato skutečnost má podle mého soudu vliv na větší trpělivost rodičů a vychovatelů s dětmi a z toho plynoucí větší rozvahu při výběru výchovné sankce.

3.2 Realizace dotazníkového šetření

Dotazníkové šetření bylo realizováno kvantitativní metodologií a byl použit anonymní dotazník (viz příloha č. 1). Byly vybrány dvě lokality, hlavní město Praha a Nové Město na Moravě. Důvodem výběru těchto lokalit byly následující skutečnosti:

- V hlavním městě Praze jsem se narodil a žil jsem zde skoro 40 let. V tomto městě jsem pracoval jako příslušník Kriminální policie a byl jsem na pozici specialisty pro děti a mládež. Při výkonu své funkce jsem se poměrně často setkával s případy týraných, zanedbávaných a zneužívaných dětí, a to všemi formami. Jedná se o lokalitu, která je mi důvěrně známá a jako velkoměsto má svá specifika, která jsou v rámci České republiky celkem ojedinělá.
- Nové Město na Moravě, malé městečko, ležící na pomezí Čech a Moravy, je místo mého současného bydliště a mého pracovního působení na pozici sociálního pracovníka. V rámci výkonu této funkce pracuji také jako lektor primární prevence, určené žákům II. stupně základních škol. Vzhledem k mému poměrně dlouhodobému pobytu v Praze, vnímám celkem velkou odlišnost této lokality od hlavního města.

V Novém Městě na Moravě jsou pouze dvě základní školy, a proto jsem se rozhodl losováním vybrat jednu z těchto škol, kde bylo provedeno dotazníkové šetření. Los určil I. Základní školu v Novém Městě na Moravě, Vratislavovo

náměstí 124, Nové Město na Moravě (dále jen NMnM). Při výběru školy v Praze jsem postupoval následujícím způsobem. Nejdříve jsem si losováním vybral jeden z deseti pražských obvodů. Losem byl vybrán devátý pražský obvod a na základě tohoto určení jsem vypracoval seznam všech základních škol v této lokalitě a opětovným losováním byla vybrána jedna základní škola. Jednalo se o Základní školu generála Františka Fajtla DFC, Rychnovská 350, Praha 9. Dotazníkové šetření bylo určeno respondentům z řad žáků šestých tříd a v každé škole byl výzkum proveden ve dvou třídách. Celkem se šetření zúčastnilo 65 respondentů, z toho 31 respondentů ze školy v Praze a 34 respondentů ze školy v NMnM. V obou případech bylo dotazníkové šetření provedeno se souhlasem vedení školy. Ve všech třídách, při určené vyučovací hodině, jsem osobně provedl respondentům instruktáž ohledně vyplnění anonymních dotazníků, zodpověděl jsem případné dotazy a poté jsem žákům rozdál předmětné dotazníky. Uvedenému šetření byl vždy přítomný pedagogický dozor, který významně napomáhal v tom smyslu, že žáci zpracovávali dotazníky samostatně, aniž by opisovali od spolužáků. Po uplynutí určeného času jsem uvedené dotazníky osobně od žáků vybral tak, aby byla zaručena 100% návratnost.

3.3 Výsledky dotazníkového šetření

Otázka č. 1 Vyberte důvod, pro který jste nejčastěji trestáni?

- a) školní prospěch
- b) domácí práce
- c) chování
- d) bití, rvačky
- e) poškození věci
- f) bezdůvodně
- g) jiné

odpověď	Praha	NMnM	Celkem	Praha%	NMnM%	Celkem%
a	12	4	16	38,7	11,76	24,61
b	0	9	9	0	26,47	13,84
c	13	12	25	41,93	35,29	38,46
d	2	3	5	6,45	8,82	7,69
e	1	0	1	3,22	0	1,53
f	1	2	3	3,22	5,88	4,61
g	2	4	6	6,45	11,76	9,23

V této otázce se plně projevila rozdílnost uvedených lokalit. Zatímco v Praze se 38,7% vyjádřilo, že nejčastějším důvodem, pro který jsou trestáni je školní

prospěch, 26,47% respondentů z NMnM uvedlo, že nejčastějším důvodem k trestání jsou domácí práce, školní prospěch označilo pouze 11,76% respondentů. Podle mého názoru se u dětí v Praze projevuje větší tendence jejich rodičů klást důraz na školní výsledky, a tím následného zajištění lepšího a ekonomicky výhodnějšího zaměstnání. U respondentů z NMnM se poměrně vysoko (26,47%) umístil důvod nesplnění domácí práce, kdežto v Praze se takto vyjádřilo 0% respondentů. Zde se zřejmě projevil důraz na rodinu jako tradiční křesťanskou hodnotu, ke které jsou zdejší děti oproti Praze více vedeny. Poměrně shodný počet respondentů v obou lokalitách uvedl, že dalším nejčastějším důvodem trestání je jejich chování. Tato skutečnost zřejmě nasvědčuje o shodném specifickém chování dětí.

Otázka č. 2 Jaká je nejčastěji používaná forma trestu?

- a) hubování
- b) výprask
- c) příkaz splnit povinnost (např. umýt nádobí apod.)
- d) zákaz sledovat televizi
- e) zákaz hraní her na počítači
- f) zákaz chození ven
- g) odejmutí kapesného
- h) nemluvení rodičů s dětmi
- ch) vyhrožování tím, že nedostanu jídlo
- i) jiné tresty

odpověď	Praha	NMnM	Celkem	Praha%	NMnM%	Celkem%
a	17	11	28	54,83	32,35	43,00
b	0	3	3	0	8,82	4,61
c	1	5	6	3,22	14,70	9,23
d	1	4	5	3,22	11,76	7,69
e	7	5	12	22,58	14,70	18,46
f	2	1	3	6,45	2,94	4,61
g	1	1	2	3,22	2,94	3,08
h	0	0	0	0	0	0
ch	0	0	0	0	0	0
i	2	4	6	6,45	11,76	9,23

Nejvíce respondentů z obou lokalit odpovědělo, že nejčastější formou trestu je hubování. Dále pak následoval trest zákazu hraní her na počítači, který byl v NMnM na stejné úrovni s příkazem splnit povinnost. Poměrně pozitivní zjištění bylo, že pouze tři respondenti z NMnM uvedli výprask jako nejčastější formu trestu. A v Praze tuto možnost nevybral ani jeden z respondentů.

Otázka č. 3 Býváte rodiči tělesně trestáni?

- a) ano
- b) ne

odpověď	Praha	NMnM	Celkem	Praha%	NMnM%	Celkem%
a	24	25	49	77,41	70,58	75,38
b	7	9	16	22,59	29,42	24,62

Z uvedených odpovědí vyplývá, že zhruba 2/3 respondentů z obou lokalit má zkušenost s tělesnými tresty.

Otázka č. 4 Existují různé formy trestání, které rodiče běžně užívají, a tak pokud je v bodě 3 Vaše odpověď ANO, jedná se nejčastěji o:

- a) facku
- b) výprask
- c) kopanec
- d) silný úder
- e) výprask s předmětem (vařečka, atd.)

odpověď	Praha	NMnM	Celkem	Praha%	NMnM%	Celkem%
a	10	15	25	41,66	60,00	51,00
b	4	5	9	16,66	20,00	18,36
c	0	0	0	0	0	0
d	2	1	3	8,33	4,00	6,12
e	8	4	12	33,40	16,00	24,48

Z uvedených odpovědí vyplývá určitá shoda respondentů z obou lokalit, že nejčastější forma tělesného trestu je facka. V Praze dále uvedlo 33,4% respondentů jako další nejčastější trest výprask s předmětem. Zatímco v NMnM tuto variantu zvolilo pouhých 16% respondentů. Výprask s předmětem zvyšuje intenzitu trestu a jako důvod pro jeho používání může být větší odolnost trestaných vůči mírnějším formám trestu nebo může být důvodem, že jej používají nejčastěji trestající ženy - matky, které nejsou tolik fyzicky disponovány jako muži.

Otázka č. 5 Nejčastěji trestající osobou v rodině je:

- a) matka
- b) otec
- c) sourozenec
- d) prarodiče
- e) jiná osoba

odpověď	Praha	NMnM	Celkem	Praha%	NMnM%	Celkem%
a	13	13	26	41,93	38,23	40,00
b	10	12	22	32,25	35,29	33,84
c	3	6	9	9,67	17,64	13,84

d	2	1	3	6,45	2,94	4,61
e	3	2	5	9,67	5,88	7,69

I u této otázky panuje celkem shoda v tom, že nejčastěji trestající osobou jsou rodiče. (více matka, co může být způsobeno tím, že matka obvykle tráví s dětmi více času). Respondenti z NMnM v šesti případech uvedli jako trestající osobu sourozence, což zřejmě souvisí s více početnou rodinou, která se v této lokalitě vyskytuje častěji než v Praze.

Otázka č. 6 Myslíte si, že jste doma nějakým způsobem týráni?

- a) ano
- b) spíše ano
- c) nevím
- d) spíše ne
- e) ne

odpověď	Praha	NMnM	Celkem	Praha%	NMnM%	Celkem%
a	1	0	1	3,22	0	1,53
b	0	0	0	0	0	0
c	3	2	5	9,67	5,88	7,69
d	7	2	9	22,58	5,88	13,84
e	20	30	50	64,51	88,23	76,92

Respondenti z obou lokalit (76,92%) vybrali jasné „ne“ na otázku, zda jsou doma nějakým způsobem týráni. Jelikož zhruba stejný počet respondentů uvedl, že je tělesně trestán, můžeme tento výsledek interpretovat několika způsoby. Děti nemají zcela jasnou představu, co je to týráni. Děti si na jednání svých rodičů zvykly a tělesné tresty pro ně představují běžnou součást výchovy. Anebo tělesný trest jako exekuce následuje velmi rychle po provinění a dítě jej vnímá jako oprávněný, spravedlivý a zároveň osvobuzující.

Otázka č. 7 Znáte kamaráda, kterému je doma nebo ve škole ubližováno?

- a) ano
- b) nevím
- c) ne

odpověď	Praha	NMnM	Celkem	Praha%	NMnM%	Celkem%
a	13	11	24	41,93	32,35	36,92
b	8	8	16	25,80	23,52	24,61
c	10	15	25	32,27	44,11	38,46

U této otázky panuje poměrně shoda mezi respondenty z obou lokalit. Skutečnost, že přibližně 1/3 všech respondentů zná kamaráda, kterému je ubližováno, podle mého názoru svědčí o tom, že násilí v rodině nebo ve škole není nikterak výjimečný jev.

Otázka č. 8 Pokud by Vám někdo ubližoval a týral Vás, ke komu máte největší důvěru a komu byste se svěřili?

- a) rodičům
- b) sourozencům
- c) prarodičům
- d) kamarádovi
- e) paní učitelce
- f) jiné osobě

odpověď	Praha	NMnM	Celkem	Praha%	NMnM%	Celkem%
a	23	27	50	74,19	79,41	76,92
b	2	0	2	6,45	0	3,08
c	1	1	2	3,22	2,94	3,08
d	3	5	8	9,67	14,70	12,30
e	2	0	2	6,45	0	3,08
f	0	1	1	0	2,94	1,53

Z uvedených odpovědí vyplynulo poměrně pozitivní zjištění, a to že 76,92% z celkového počtu dotazovaných respondentů uvedlo své rodiče jako osoby, ke kterým mají největší důvěru. Na druhém místě poměrně shodně respondenti uvedli jako důvěryhodnou osobu kamaráda. Myslím si, že z toho lze usuzovat o schopnosti respondentů navazovat pozitivní kamarádské vztahy.

Otázka č. 9 Mezi tělesné týrání patří i šikana ve škole. Máte Vy osobně nějakou zkušenost s tímto jevem?

- a) ano
- b) nevím
- c) ne

odpověď	Praha	NMnM	Celkem	Praha%	NMnM%	Celkem%
a	13	9	22	41,93	26,47	33,84
b	3	7	10	9,67	20,58	15,38
c	15	18	33	48,38	52,94	50,76

Odpovědi na tuto otázku ukázaly na určité rozdíly výskytu takového jevu jako je šikana. Respondenti z Prahy mají v 41,93% zkušenost s tímto jevem, zatímco v NMnM pouze ve 26,47%. Celkem zajímavý rozdíl je u odpovědi b – nevím (dítě nezná tento jev, nesetkalo se s ním, je mu cizí, neumí jev identifikovat). Zatímco v Praze zvolilo tuto možnost pouhých 9,67% v NMnM to bylo 20,58% dětí, které zvolily tuto odpověď. Zřejmě v NMnM není tento sociálně-patologický jev tak rozšířen jako v Praze.

Otázka č. 10 Pokud byste věděli, že někdo je šikanován, co byste mu doporučili, aby udělal?

- a) neměl by dělat nic
- b) měl by to oznámit rodičům
- c) měl by to oznámit paní učitelce
- d) měl by to oznámit ředitelce školy
- e) měl by se obrátit s žádostí o pomoc na instituci, která pomoc nabízí

odpověď	Praha	NMnM	Celkem	Praha%	NMnM%	Celkem%
a	0	0	0	0	0	0
b	17	8	25	54,83	23,52	38,46
c	6	19	25	19,35	55,88	38,46
d	4	3	7	12,90	8,82	10,76
e	4	4	8	12,90	12,90	12,30

U této otázky panuje naprostá shoda u respondentů z obou lokalit ani v jedné skupině se nenašel nikdo, kdo by zvolil odpověď a) – nedělat nic. Myslím si, že je zřejmé, že děti citlivě vnímají ubližování a šikanu jako špatnost, kterou je potřeba řešit. Je zajímavé, že respondenti z Prahy si v 17 případech (54,83%) zvolili rodiče, na které by se obrátili, zatímco respondenti z NMnM by se na rodiče obrátili pouze v 8 případech (23,52%) Největší skupina respondentů z NMnM si v 19 případech (55,88%) zvolili paní učitelku, na kterou by se obrátili.

Otázka č. 11 Které znáte instituce, jež pomáhají řešit situaci týraným dětem?

Praha	Nové Město na Moravě
Pomoc dětem	Rodiče 2x
Linka bezpečí	Psychologové
Dětský domov	Linka bezpečí/důvěry
SOS vesničky	Dětský domov
Klokánek	Výchovný poradce
Archa naděje	EZOP - NZDM
Policie	Schránka důvěry
Úřady	

V každé skupině respondentů jich bylo pouze osm, kteří byli schopni odpovědět na tuto otevřenou otázku a napsali, které instituce si myslí, že pomáhají týraným dětem. Toto celkem malé číslo svědčí o tom, že u obou skupin respondentů je široký prostor pro informovanost dětí a pro realizaci specifické primární prevence. Jeden respondent z NMnM uvedl jako takovou instituci EZOP – nízkoprahové zařízení pro děti a mládež. Možná se jedná o jednoho z řad uživatelů služby, v každém případě je dobré, že v této lokalitě je určité povědomí o této poskytované sociální službě, ale je potřeba tuto informovanost zvýšit.

Otázka č. 12 Tento dotazník vyplnil:

- a) chlapec
- b) dívka

odpověď	Praha	NMnM	Celkem	Praha%	NMnM%	Celkem%
a	19	16	35	61,30	47	53,84
b	12	18	30	38,70	53	46,16

Rozdělení respondentů podle pohlaví přineslo také poměrně zajímavé informace, například:

- *důvod nejčastějšího trestání*
dívky – chování (46,66%)
chlapci – školní prospěch (34,28%)
- *nejpoužívanější forma trestu*
dívky – hubování (50%)
chlapci – hubování (34,28%)
- *nejčastější tělesný trest*
dívky – facka (60,86%)
výprask s předmětem (17,4%)
silný úder (8,69%) !
chlapci – facka (40%)
výprask s předmětem (32%),
silný úder (4%)
- *Myslíte si, že jste doma nějakým způsobem týráni?*
pouze jeden respondent odpověděl, že ano – dívka

4. Závěr

Ve své práci jsem se snažil popsat syndrom CAN v souvislosti s tělesným trestáním dětí. Bylo provedeno dotazníkové šetření, kterého se zúčastnilo celkem 65 žáků šestých tříd ze dvou základních škol, a to jedné náhodně vybrané školy v Praze a druhé náhodně vybrané školy v Novém Městě na Moravě. Na základě tohoto dotazníkového šetření se nepotvrdil můj předpoklad, že děti z Prahy mají větší zkušenost s tělesnými tresty než děti z Nového Města na Moravě. Nejvíce dětí z obou lokalit odpovědělo, že nejčastější formou trestu je hubování. Na otázku, zda bývají děti rodiči tělesně trestány, odpovědělo 24 žáků z Prahy (70,58% dotázaných), že ano a tutéž odpověď zvolilo 25 žáků z Nového Města na Moravě (77,41% dotázaných). Shodnost uvedených odpovědí vypovídá o tom, že děti mají stejnou zkušenost s tělesnými tresty, a to bez ohledu na prostředí, ve kterém žijí. Na základě tohoto výsledku bylo pro mě poměrně překvapující, že na otázku, zda si děti myslí, že jsou doma nějakým způsobem týráni, v Praze odpovědělo 20 dětí (64,51% dotázaných), že ne, pouze jedno dítě odpovědělo, že ano. Děti z Nového města na Moravě odpověděli na tuto otázku ve 30 případech (88,23% dotázaných), že ne, ani jedno dítě neodpovědělo rozhodně ano. Tento výsledek je v určité kolizi k výsledku otázky, která se ptá, zda bývají děti rodiči tělesně trestány. Tento rozpor si vysvětlují malou informovaností dětí ohledně tělesného týrání nebo mohou vnímat tělesné tresty jako samozřejmou součást výchovy. O celkem malé informovanosti dětí vypovídají odpovědi na otázku, které znají instituce pomáhající týraným dětem. Na tuto otázku odpovědělo pouze osm respondentů z každé lokality a ne všechny odpovědi byly správné.

Z uvedeného dotazníkového šetření vyplynula malá informovanost většiny dotazovaných dětí, ohledně možnosti pomoci v případě týrání dětí. Tato nevědomost může souviset s poměrně nedostatečnou informovaností ohledně dětských práv. Jako řešení bych navrhoval zlepšit informovanost dětí, a to prostřednictvím školní výuky a dále zintenzivnění specifické primární prevence, kde by problematika syndromu CAN a dětských práv tvořila jeden z bloků realizovaných programů.

V samotném závěru této práce bych rád vyjádřil svůj názor na tělesné tresty. Myslím si, že tělesný trest je sice legitimní výchovný prostředek, ale primitivní a není vhodné jej používat. Skutečnost, že nejvíce trestající osobou jsou rodiče a dítě musí přijmout ponížení (tělesný trest) od svých nejbližších, musí zanechat negativní stopu. Rodič musí zvážit konkrétní situaci, resp. je třeba, aby rozuměl psychologii dané situace. Pokud tedy např. dítě je už večer nevladatelné a intenzivně zlobí, může to být z důvodu jeho celodenní únavy a potřeby spánku. V takovéto situaci je tělesné trestání naprosto

kontraproduktivní. Zodpovědnost je zcela na straně rodičů nebo vychovatelů a je otázkou, zda zvládají své dítě, rozumí jeho psychiku a jeho potřebám. Tyto rodičovské kompetence úzce souvisí s jejich celkovou informovaností a osobní vzdělaností. Dalším aspektem je frustrace trestajících. Tato frustrace má často kořeny mimo rodinu a je určitým důsledkem společenské situace. Naše společnost je konzumně orientována, a to je zřejmě příčina mnoha sociálních potíží. Přezaměstnanost, pracovní vyčerpání a na druhé straně hrozba nezaměstnanosti, následná omezená koupěschopnost a s tím související určitý společenský propad, agresivní reklama, využívající prvků podprahového vnímání, negativní vliv zejména soukromě-právních médií a jejich výroba reality show, které posunují normy chování, bohužel nesprávným směrem, to vše jsou aspekty, které určují atmosféru a klima ve společnosti. Když se k tomu přidá rozpad tak tradiční instituce jako je rodina (jedná se o dlouhodobý trend a v dnešní době je poměrně neekonomické uzavírat manželství a stát tento postoj formou sociálních dávek podporuje) je zřejmé, že důvodů frustrace je více než dost. Je čím dál tím těžší tuto situaci zvládat a ne všem se to vždy daří. Myslím si proto, že možným řešením je určení priorit a pokud je prioritou výchova dítěte a ne pouze osobní a sobecký zájem, tak předpokládám zvýšenou trpělivost a odolnost a z toho plynoucí úbytek tělesných trestů. Nechci propagovat rezignaci na pracovní seberealizaci a z toho vyplývající požitky, pouze si myslím, že je vhodné odlišit hodnoty od věcí pomíjejících. Námaha a investice vložená do dětí se každému vrátí, ale až době, kdy se rodiče ocitnou v roli potřebných seniorů a pak sklídí plody svého života.

Použitá literatura

BECHYŇOVÁ, Věra, KONVIČKOVÁ, Marta, *Sanace rodiny, Sociální práce s dysfunkčními rodinami*, 1. vyd. Praha: Portál, 2008, 152 s., ISBN 978-80-7367-392-5

ČÍRTKOVÁ, Ludmila, VITOUŠOVÁ, Petra, *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů*, 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2007, 192 s., ISBN 978-80-247-2014-2

DUNOVSKÝ, Jiří, a kolektiv, *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1995, 248 s., ISBN 80-7169-192-5

ELLIOTTOVÁ, Michele, *Jak ochránit své dítě*, 3. vyd., Praha: Portál, 2000, 160 s., ISBN 80-7178-419-2

GJURIČOVÁ, Šárka, KOCOURKOVÁ, Jana, KOUTEK, Jiří, *Podoby násilí v rodině*, 1. vyd., Praha: Vyšehrad, 2000, 104 s., ISBN 80-7021-416-3

HRUŠÁKOVÁ, Milana, a kolektiv, *Zákon o rodině*, 1. vyd., Praha: C. H. Beck, 1998, 398 s., ISBN 80-7179-198-9

MATĚJČEK, Zdeněk, *po dobrém nebo po zlém, O výchovných odměnách a trestech*, Praha: Portál, 1993, 109 s., ISBN 80-85282-78-X

MATĚJČEK, Zdeněk, *Rodiče a děti*, 1. vyd., Praha: Avicenum, 1986, 336 s.

MATOUŠEK, Oldřich, a kolektiv, *Metody a řízení sociální práce*, 1. vyd., Praha: Portál, 2003, 384 s., ISBN 80-7178-548-2

MATOUŠEK, Oldřich, a kolektiv, *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*, 1. vyd., Praha: Portál, 2005, 352 s., ISBN 80-7367-002-X

MILFAIT, René, *Komerční sexualizované násilí na dětech*, 1. vyd., Praha: Portál, 2008, 216 s., ISBN 978-80-7367-320-8

PÖTHE, Petr, *Dítě v ohrožení*, Praha: G plus G, 1996, 142 s., ISBN 80-901896-5-2

PREKOPOVÁ, Jiřina, SCHWEIZEROVÁ, Christel, *Děti jsou hosté, kteří hledají cestu*, 1. vyd., Praha: Portál, 2003, 156 s., ISBN 978-80-7367-495-3

VANÍČKOVÁ, Eva, HAJD-MOUSSOVÁ, Zuzana, PROVAZNÍKOVÁ, Hana, *Násilí v rodině, Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte*, 1. vyd., Praha: Karolinum, 1995, 64 s., ISBN 80-7184-008-4

VANÍČKOVÁ, Eva, *Tělesné tresty dětí, Definice – popis – následky*, 1. vyd., Praha: Grada Publishing, 2004, 116 s., ISBN 80-247-0814-0

Portál Informačního centra pro mládež Liberec a Rada dětí a mládeže Libereckého kraje [online](cit. 2008-11-02). URL: http://www.icmliberec.cz/index.php?option=com_content&task=category§ionid=11&id=73&Itemid=187

DětskáPráva.cz – práva dětí ve světě dospělých [online](cit. 2008-11-02). URL: <http://www.detskaprava.cz/soubory/umluva.pdf>

Zákony online, [online](cit. 2008-11-03). URL: <http://ley.cz/?s149&q149=all>

Zákony online, [online](cit. 2008-11-03). URL: <http://ley.cz/?s10&q10=all>

Denik.cz-Výchovný pohlavek je nejlepší trest, tvrdí čtenáři [online] (cit. 2008-11-04). URL: http://www.denik.cz/z_domova/pohlavky_dite_pokuta_20080307.html

Seznam Encyklopedie – Lidská práva [online] (cit. 2008-11-04). URL: <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/136861-lidska-prava>

Přílohy

Příloha č. 1 - Dotazník

